

טוב ה' לקוויו לנפש תדרשנו

מדריך ליציאה ממשברים

הרב נתנאל יוסיפון

במקום פתיחה

יום המילואים הראשון היה מעייף ומיגע. הצטיידות, קיטבגים, חתימה על נשקים ושאר התרוצצויות. אחרי הצהריים הספיקו כולם לרדת לשטח, לאפס את הנשקים ולהתרענן בירי על מאג.

והנה, לפנות ערב, הפתעה! ערב גדודי.

כל החיילים עולים בשמחה לאוטובוס ולרכבים הפרטיים, ויוצאים לערב על המדשאה בחוף צמח בכינרת. מבעוד מועד, נפרשו מנגלים, וריח בשר צלוי קידם את פני הבאים.

ידידיה, בייני"ש ממוצע התיישב עם כל החבר'ה ליד אחד השולחנות.

אחרי שפתחו שולחן, החלו הפטפוטים. ליאור, אחד החיילים, סיפר על קובי מוותיקי הגדוד שהשתחרר וכבר לא יגיע למילואים. משה שאל: במה קובי עוסק? וליאור ענה: הוא אדריכל מפורסם, כבד בכסף ובזהב. הייתי בביתו בקיסריה, איזה פאר והדר. אה, החיים קשים. איפה הוא ואיפה אנחנו. הנוכחים שקעו בעצב.

ידידיה חיך לעצמו מאחורי הזקן. לליאור גם כן לא חסר. הרי הוא חשב שכר בחברה מפורסמת. טוב, גם כן הוא לא התחבר לשיחה, כסף זה לא התחום המרכזי בחייו, כך שלא היו לו הערות כלכליות חשובות. חבל, שאנשים לא יודעים לשמוח בחלקם.

בעצם, מה אתו? בשבוע שעבר הוא היה ב"משבר עמוק". לא רצה לצאת מהמיטה בבוקר. עסוק היה בשאלות הטוב והרע בעולם. בשאלת הטוב שה' מעניק לו. קשה היה לו. אין הוא רואה סימן ברכה בלימודיו. יש חברים שמצליחים יותר. רוב הזמן הוא מרגיש רע. הוא אפילו העיז ושאל את הרב: מי אמר שה' טוב? הרי הרע בעולם מרובה מן הטוב?

הרע - טעות אופטית

הרמב"ם בספרו הגדול מורה נבוכים¹ מביא את דברי ההמון, כי הרעות בעולם מרובות מן הטובות. יותר מזה "אין הטעות הזו אצל ההמון בלבד, אלא גם אצל מי שחושב שהוא יודע משהו". השקפה זו לא נאמרת בחינם אלא כוונה מוצהרת לה, "להתנגד לכל מה שחושבים אנשי הצדק על חסדי ה' וטובו הגלויים, ושהוא יתעלה הטוב המוחלט, וכל מה שיבוא מאתו טוב מוחלט בלי ספק". בלשון ימינו השאלה תתורגם בזו הלשון: החכמים יאמרו - הכיצד יש א-להים והלא הייתה שואה? והאיש הנבער יאמר - בטוח אין א-להים, הרי סבתא שלי מתה!

הרמב"ם דוחה השקפה זו וקובע כי היא נובעת מטעות אופטית (את סיבותיה נפרט בהמשך). באמת הטוב בעולם מרובה על הרע, ומציאותנו טובה גדולה וחסד מאת ה'. הרע הקיים בא בעיקרו מאשמת האדם ולא מאת ה', כך שה' נשאר טוב ומיטיב.

כדי להוכיח את עמדתו, מחלק הנשר הגדול את הרע שאירע לאדם לשלושה מינים - ונפרטם אחד לאחד: ישנם רעות כמומים מולדים, רעידות אדמה ושאר אסונות טבע. מין זה של רע אינו מאשמת האדם, כי אם רע הבא לאדם מגורמים חיצוניים שאינם תלויים בו. רע זה נובע מכך שכל חומר הוא בעל טבע הוויה והפסד, כי כך חייבה החכמה הא-להית שהחומר יהיה בעל הפסד. רע זה הוא אמנם מאת ה', אבל הוא נדיר מאד. למשל אנו רואים שאלפי אנשים נולדים בתכלית השלמות, ורק לעיתים רחוקות נולד בעל מום. לא לחינם מדווחים העיתונים על רעידות האדמה, בכך נוקטים העיתונאים בכלל העיתונאי הידוע, אדם נשך כלב ולא כלב נשך אדם, על הכתב לדווח על החריג והמשונה. מוכח שרעידות האדמה הן השונות, והערים העומדות על מקומן אלפי שנים הן המצויות.

המין השני מן הרעות, הוא הרעות שגורמים האנשים איש לרעהו. דרך משל - מלחמות, מן המלחמות הלא צומחות רעות לאין מספר. אנשים רבים נהרגים ולהם יתומים ואלמנות. הכלכלה נהרסת. המיליארדים הרבים המושקעים בתקציבי הביטחון של המדינות הלוחמות, אילו היו מושקעים בחינוך רפואה ותשתיות, היה כאן גן עדן עלי אדמות. רע זה מרובה מן הרע שבמין הראשון. וכולו באשמת המין האנושי, המכלה למרבה הפלא את עצמו, כגולם זה הקם ומשמיד את עצמו במנגנון הרס פנימי.

1 מורה נבוכים חלק ג יב.

השלישי הוא המין המצוי ביותר, והוא "הרע שיארע לאדם ממנו מפעולתו הוא עצמו". למעשה זהו הרע "עליו צועקים בני האדם בעיקר". ובכל זאת אנשים ממשיכים להביאו על עצמם ככלב השב על קאו, ולא נמלטים מרע זה כי אם מעטים. לדוגמה: ההפרזה באכילת מזון. הרמב"ם² כידוע ראה בהפרזה באכילת מזון שורש למחלות הגוף. וכידוע, בטן רשעים תחסר, כך שהאדם אוכל פעמים רבות יותר מכפי הצורך. יתר על כן נזק כפול ומכופל נגרם לאדם ממאכלים רעים, ובכל זאת מדפי החנויות עמוסות בממתקים רבים ומגוונים, עטופים בעטיפות סגוניות, ורובנו לא עומדים בפיתוי, ממלאים בהם את כרסנו. מנהג זה מביא על האדם חוליים רבים ונאמנים. בחוליים אלו האדם לא יכול להאשים איש זולת את עצמו.

אולם רע זה הוא כאין וכאפס לעומת מה שהרמב"ם מוסיף ומרחיב - לאדם יש את צרכיו ההכרחיים - לחם לאכול ובגד ללבוש, אולם האדם משתוקק להרבה יותר מצרכיו. לפיכך הוא עובד קשה כדי להרוויח כסף ולהשיג דברים בלתי הכרחיים. עובדה זו גורמת לכך שגם את ההכרחי אין לו. אם מפני שבזבז כל כוחותיו על הבלתי הכרחי ולא נותר לו כוח להכרחי. ואם מפני שגם כשיש לו את ההכרחי, הרי אינו שמח בו, כי בטנו מציקה לו על אשר אין לו. נמצא האדם כל ימיו בצער ומכאובים על חסרונו, כאשר באמת יש לו את כל צרכיו, לחם לאכול ובגד ללבוש ויכול הוא לשמוח תדיר בחלקו.

נשאר רע

נמצינו למדים מדברי הרמב"ם, שה' יצר בעולם טובות מרובות מן הרעות, אלא שהאדם הופך את הקערה על פיה ומרבה עליו רעות.

למקרא דברים אלו צפה אצל כולנו תמיהה אדירה. לכאורה, הרמב"ם אמנם ענה על דברי ההמון, אולם לא השיב על הכוונה המוצהרת העומדת מאחריהם. כיצד יתכן שה' שהוא הטוב המוחלט יביא רע לעולם? הרי תשובתו של הרמב"ם היא כמותית ולא מוחלטת. גם לדבריו, נותר הסוג הראשון של הרעות אותם יצר א-להים, ואם כן השאלה היסודית נותרה ללא פתרון.

עיון ברמב"ם מעלה שהוא עצמו הרגיש בקושיא. בדבריו על הסוג הראשון הוא מציין שרע זה נובע מכך ש"החכמה הא-להית חייבה שלא תהיה הוויה כי אם

בהפסד".³ אלא שתשובתו זו מעמיקה את הקושיא, זוהי תשובה ללא נימוק. אין בה טעם לחיוב ההווייה להיות בהפסד. נותרים אנו ושאלתנו בפינו. מדוע מאריך הרמב"ם כל כך בתשובתו הכמותית, ואילו בהתייחסותו לשאלה העקרונית הוא מקצר וסותם את דבריו, ומותיר אותנו עם ידיעה עמומה על כך שההווייה חייבת להיות עם הפסד?

יודע אני, שכאן תקום אתה הקורא ותאמר, יודע אני את התשובה. נרמזה היא בספר הזוהר, האריך בה הרמח"ל בספרו דעת תבונות⁴, וביסס עליה הרב זצ"ל את דבריו באורות התשובה ובאורות הקודש⁵. "עינא דא הוא כלא ימינא, לית בה שמאלא" תכלית הרע בעולם שמתוכו יתגלה הטוב, וממילא בעומקו כל הרע הוא למעשה טוב. כל שחרות היא לבנונית מוזערה⁶. טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו⁷. אלא שתשובה וקוץ בה. הרמב"ם כמעט והתעלם מתשובה זו, שבה רגילים אנו לעסוק, והעדיף למקד את מבטו בדברים אחרים.

לחיות נכון

נראה שבתשובתו של הרמב"ם נעוץ יסוד גדול. זו אינה תשובה של דיעבד אלא תשובה של לכתחילה. כלומר, דבריו אינם מבארים לְאדם שהתרגשה עליו רעה את טעמה של אותה רעה, כי אם מלמדים את האדם לחיות נכון כך שמראש יהיה לו טוב. אם את רוב הרעות האדם מביא על עצמו, ממילא בכוחו גם למנוע אותן, ולהביא על עצמו ברכת טוב. וכפי שהרמב"ם עצמו מציין, שהחסידיים אשר ידעו חכמת מציאות זו נתברר להם החסד בכל, וביקשו לעצמם רק ההכרחי.

עיון ברמב"ם מעלה שני עקרונות יסוד הכרוכים זה בזה, שמהווים מתכון לחיים טובים:

השמח בחלקו.⁸ העולם נבנה על ידי א-להים כך שהוא מספק את צרכיהם של

3 כמובן, שהרמב"ם לשיטתו (מורה נבוכים חלק ב, כה) שיש דברים שכך רצה ה' וכך חייבה חכמתו ואיננו מבינים זאת עד הסוף. וכן לשיטתו (מורה נבוכים חלק ג, יב) שהולכים לפי הכלל ולא לאור המקרים יוצאי הדופן. אולם עדיין צריכים אנו להתבונן, במה מסייעת לנו תשובתו.

4 לדוגמה, בריאת הרע וגדריו.

5 לדוגמה בחלק ב, הטוב הכללי.

6 הקדמה לאורות הקודש, הטוב הכללי.

7 תהילים קמה ט

8 אבות ד א

הדרים בו. כשם שלבעלי החיים והצמחים יש את כל אשר הם זקוקים לו, כך לאדם יש את כל צרכיו ההכרחיים. וככל שהדבר הכרחי יותר כך מצוי הוא לאדם ביתר קלות. אויר לנשימה חינם לכל דורש. מים בשפע. לחם לאכול ובגד ללבוש בעבודה ועמל אך בהישג יד. אם האדם ידע להעריך את אשר קיבל, ולנצל את משאביו בתבונה יחיה חיים טובים ומאושרים. לעומת זאת אם ישאף ליותר, ירדוף אחר תאוות ומותרות, ינחל אכזבה ומפח נפש. אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו בידו. יתר על כן, אדם כזה לא ישמח גם במה שיש לו, ואם כן יוצא הוא קרח מכאן ומכאן. (אם נסתכל על עצמנו, זו התכונה שגורמת לנו לקום בבוקר ולהיכנס ל"משבר". מפני מה? האם אין לנו את צרכינו? אם נקום ונאמר 'מודה אני' בכוונה מרובה, הרי נשמח ונהנה מהבוקר הנפלא.)

כאן המקום להתבונן, למה האדם משתוקק ליותר מצרכיו. הרי באופן טבעי האדם אמור היה לרצות את צרכיו בלבד, כי זה מה שחסר לו, וכפי שבעלי החיים זקוקים לצרכיהם ולא יותר. זאת ועוד, הרי תשוקה בלתי מוסברת זו נוצרה מא-להים, אם כן כל הרע שנוצר כתוצאה מתכונה זו תולדתו מא-להים, ואם כן חזרנו לנקודה ממנה יצאנו, הרע מגיע מא-להים.

חז"ל מבקרים תכונה זו כשהיא לצורך האדם. במסכת תמיד (דף לב:) מסופר על אלכסנדר מוקדון. (המצביא והמלך הגדול שתאוותו לא ידעה גבולות, עד שמיום שנטל את רסן הממלכה לידיו עד יום מותו עסק כל הזמן בכיבוש ובהתפשטות.) הגמרא שם מספרת שלאחר שעבר את הרי החושך והגיע לאפריקה, הגיע בסוף עד שערי גן עדן. גם בגן עדן הוא מבקש שיתנו לו משהו - ללמדך עד כמה ביקש הכל לעצמו. נתנו לו גולגולת אחת, היה נוטל כל כסף וזהב שלו במאזניים מצד זה והגולגולת מצד זה. ואף על פי כן היתה הגולגולת מכריעה את כף המאזניים. בא ושאל את חכמים. אמרו לו: זו גולגולת עם עין של בשר ודם, שלעולם לא תשבע. שמו על הגולגולת מעט עפר שלא תוכל לראות ומיד הושו המאזניים.

להבדיל, מסופר בפילוסופיה היוונית על דיוגנס מחכמי יוון, שדגל בצורה קיצונית בהסתפקות במועט. גר היה בחבית ולא היה לו מאומה מלבד כד לשתות בו מים. פעם אחת ראה רועה אחד גוחן ושותה בכף ידו מן המעיין. אמר אם כן לא צריך את הכד, ושברו. לימים בא לבקרו אלכסנדר מוקדון. אמר לו דיוגנס: שלי רב משלך, לך אין כל מה שאתה צריך ולי יש. התפעל אלכסנדר ושאלו: אולי אתה זקוק לעזרה ממני? אעזור לך בחפץ לב. ענה לו דיוגנס - אתה מסתיר את עין השמש; זו מעט, רוצה אני להתחמם. אך האם דרכו הקיצונית של דיוגנס לא

מחריבה את העולם? האם אנו, המאמינים שא-להים ברא את העולם, לא צריכים לשאוף להבין את הצד הטוב שבשאיפה זו?

נראה, שהתשובה לשאלה זו נעוצה בדברי הרמב"ם בהקדמות לפירוש המשנה⁹ "לולי המשוגעים נשאר העולם חרב". תכונה זו לשאוף להרבה מקיימת את העולם. אם האדם לא היה שואף ליותר, הרי היה מסתפק בעולם כפי שהוא, לא היה בונה ויוצר בעולם, והעולם היה קופא על שמריו. תפקידו של האדם לקדם את העולם - "אשר ברא א-להים לעשות"¹⁰. א-להים ברא, והאדם יוצר ועושה ומקדם. אומר הרמב"ם בהקדמותיו: "תכונה זו יש בה מן השיגעון. אדם בונה בית שיחזיק מעמד לשלוש מאות שנה, בעוד הוא לא יגיע אף למאה שנה". אבל בזכות תכונה זו העולם נבנה, אם כולם יסתפקו במועט העולם ייעצר.

ברובד עמוק יותר ניתן לומר, שתכונה זו נובעת מכיסופי האדם לא-להים. הנשמה נכספת לאין-סוף אלא שהאדם מפנה כיסופים אלו לרובד נמוך יותר, לתאוה לקבל אין-סוף מתענוגי העולם הזה. דוגמא לדבר אנו יכולים למצוא בתופעה המוכרת הבאה: אדם קשה לו. היה לו יום לא מוצלח, סתם אין לו מצב רוח. הוא שב לביתו, ומיד פותח את המקרר ותר אחר דבר מאכל. או לחילופין הולך לקניות, וקונה הרבה יותר מן הנצרך. במקרים אלו הקושי הנפשי והחיפוש הרוחני הופנה על ידי האדם לאפיק הגשמי. לאכילה מופרות ולקניות מיותרות. זוהי בריחה מהעצמיות, בריחה מהתמודדות, נסיון למלא את החסר בקלות.

אם כן נסכם, תכונה זו של חוסר הסתפקות במועט היא חיובית ביסודה, אלא שהאדם מפנה אותה לאפיקים לא חיוביים. תשובתנו זו מובילה אותנו לעקרון השני שנמצה מהרמב"ם. עקרון שישלים את הדברים.

העולם לצורך בוראנו

יש לנו טעות אופטית. אנו חושבים שהעולם נברא בשביל האדם. ולא היא, העולם נברא כחלק מתוכנית א-להית לרצון בוראנו. הרי האדם הוא רק חלק מעולם גדול שמכיל צמחים וחיות, כוכבים ומלאכים. טעותו של האדם היא שהוא לוקח את התכונה והשאיפה האדירה אל הכל, ומפנה אותה לצורך עצמו, חושב הוא שהעולם נברא בשבילו. טעות זו גורמת לאדם, שכשאינו לו הכל - רע לו.

9 הקדמות לפירוש המשנה עמ' 8 (הוצאת י. גרינוולד למשניות)

10 בראשית ב ג. ועיין תפארת ישראל ב.

לעומת זאת, אם האדם יכיר בכך שהעולם לא נברא בשבילו, אלא לדעת בוראו, כלומר כביכול בשביל א-להים, הוא יפנה תכונה זו לבנות את העולם כדי לגלות את א-להיו. מי שיפנים זאת, יעבוד קשה, יבנה, ייצור ויקדם את העולם ככל יכולתו, אולם כשלא יצליח כל כך לא יצטער, אלא ישמח על אשר פעל לכבוד א-להיו.

אם כן בהרגשה הרעה של האדם אין הוא יכול להאשים את בורא עולם. א-להים נתן לו תכונה טובה, אלא שהאדם הפנה אותה לכיוון לא נכון, ומירר לעצמו את חייו.

נמצא שיש כאן עולם הפוך. כאשר האדם רוצה הכל לצורך עצמו, הרי אין לו הכל. אולם דווקא כאשר הוא רוצה הכל לכבוד א-להיו, הרי יש לו הכל.¹¹

האם המוות תלוי בנו?

מדברי הרמב"ם למדנו מתכון לחיים טובים ומאושרים. חיים של עמל ויצירה לכבוד א-להים. חיים בהם נפעל כמיטב יכולתנו, נרצה הכל למען א-להינו, וממילא נשמח תמיד בחלקנו. עתה, נפנה לפרשת בראשית. פרשה המהווה גרעין של כל שאלות היסוד בעולם. מוות וחיים, איש ואשה, טוב ורע, נפילה ותשובה. שם נגלה עקרונות אלו ביתר חדות. ולעניות דעתי, נמצא שבכוחם של עקרונות אלו לענות גם על הרע שלא תלוי בנו.

בריאת העולם מתוארת בתורה כיצירתו המושלמת של א-להים עד כדי "וירא א-להים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד". בעולם זה נטע ה' גן בעדן מקדם ובו שם את האדם. באותו זמן יכול היה האדם להושיט ידו לקחת מעץ החיים ולחיות לעולם.¹² במצב זה, המוות, המטיל עלינו כיום את צלו המאיים, הרע הגדול ביותר הקיים בעולמנו ולא תלוי בנו, כלל לא היה קיים; בקיצור, עולם מושלם. רק מגבלה אחת קטנה העיבה על האדם, אסור היה לו לאכול מעץ הדעת טוב ורע. למעשה, היה לו טוב. אלא שהיה לו פוטנציאל¹³ להביא רע לעצמו ולעולם.

והנה, השתבש הכל. הרע והמוות הפכו לחלק מאורח חיינו. מה אירע?

11 עיין מוסר אביך עמ' כח-לו.

12 בראשית ג כב (או כד).

13 פוטנציאל זה קשור לאותם דברי הזוהר וכו' בהם לא נעסוק.

אומר המדרש¹⁴: "ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום מיתה, ולמה נקנסה בו מיתה? צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן א-להים ולפיכך נקנסה בו מיתה".

וכי זו הסיבה שנקנסה מיתה, והלא הטעם האמיתי הוא חטא עץ הדעת?

אלא כמובן שהמדרש מאפיין כאן את השורש הרוחני הכללי לחטא עץ הדעת. מין האדם רוצה לעשות עצמו א-להות. רצון זה הוא ההיפוך הגמור לשני העקרונות עליהם דיברנו. האדם לא מסתפק בחלקו כי אם רוצה הכל, ולא זו בלבד, הוא רוצה הכל למען עצמו. רצון זה הוא המביא את המוות לעולם. בכך האדם נוהל מפח נפש, שאיפותיו הגדולות ממידתו מפילות אותו לתהום הרע. נמצא שגם הרע הגדול ביותר עלי אדמות שלא תלוי כיום באדם, הוא תוצאה של מעשי האדם.

כל אחד והחבילה שלו

במבט מעמיק יותר נבחין שחטא עץ הדעת לא תפור מעור אחד. בחטא היו שותפים שלושה גורמים שונים - הנחש, חוה ואדם הראשון. כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות. כל אחד ואחד מגורמים אלו חטא מטעם אחר. התבוננות בסיבת החטא של כל אחד מהשלישיה תלמדנו, שדווקא הנקודה בה שאף ליותר מן הראוי לו, היא הנקודה בה לקה, הוגבל והפסיד. וזה חלק מהענין של "מדה כנגד מדה", בנקודה בה התרחקנו מה' בה אנו לוקים.

הנחש מתואר בתורה כחיה שונה לחלוטין מבעלי החיים המוכרים לנו. יש בו את תכונות החכמה והדיבור המצויות רק בבני האדם. תכונות אלו מצויות בו באופן רגיל ולא פְּנֵס. (בשונה מאתונו של בלעם¹⁵, שפתיחת פיה היא נס גדול ומופלא). והנה חיה זו מנסה לרשת את מקומו של אדם הראשון, וסופה שהופכת לחיה שפלה משאר חברותיה.

וכך מתוארים הדברים במדרשים המציעים במפורש את העקרונות עליהם דיברנו.

"והנחש היה ערום. כתיב (קהלת א) כי ברב מכאוב, ע"י שאדם מרבה עליו חכמה הוא מרבה עליו כעס, וע"י שהוא מוסיף דעת הוא מוסיף עליו מכאוב. אמר שלמה:

14 מדרש רבה בראשית ט ה.

15 במדבר כב, כח. אבות ה ו.

ע"י שהרביתי עלי חכמה הרביתי עלי כעס, ועל ידי שהוספתי עלי דעת הוספתי עלי מכאוב. שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו, כמה חככים באה עליו, והיכן הן יסורין מצויין, על בני אדם."

(בראשית רבה יט א)

"ר' אסי ורבי הושעיא בשם ר' אחא: אמר לו הקב"ה אני עשיתיך מלך על הבהמה ועל החיה ואתה לא בקשת, אני עשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת, על גחונך תלך, אני עשיתיך שתהא אוכל מאכלות כאדם ואתה לא בקשת, ועפר תאכל כל ימי חיך, אתה בקשת להרוג את האדם ולישא את חוה, ואיבה אשית בינך ובין האשה, הוי מה שבקש לא ניתן לו, ומה שבידו ניטל ממנו, וכן מצינו בקין, ובקרח ובלעם, ובדואג ואחיתופל, וגחזי, ואבשלום, ובאדוניהו, ובעוזיהו, ובהמן, מה שבקשו לא ניתן להם, ומה שבידם ניטל מהם."

(בראשית רבה כ ה)

דומני שהדברים מפורשים עד שאין להוסיף עליהם ביאור כלל.

האישה מתפתה מדברי הנחש: "והייתם כאלהים יודעי טוב ורע",¹⁶ ומפרט המדרש רבה:¹⁷

"אמר רבי תנחומא השאלה הזו שאלוני באנטוכיא, אמרתי להם כי יודעים א-להי אין כתיב אלא כי יודע א-להים, כי ביום אכלכם, ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי אמר התחיל אומר דלטוריא על בוראו, אמר מאילן הזה אכל וברא העולם, והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו, שלא תבראו עולמות אחרים, דכל אינש ואינש סני בר אומנתיה, ר' יהודה בר סימון אמר כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו, שמים בראשון, ורקיע בשני, אינו סובלן, אתמהא, רקיע בשני, ודשאים בשלישי, אינן מספקין את מימיו, דשאים בשלישי, ומאורות ברביעי, אין מבשלין פירותיו, מאורות ברביעי, ועופות בחמישי, א"ר יהודה בר סימון זיז עוף טהור הוא, ובשעה שהוא פורח מכסה גלגל חמה, ואדם נברא אחר הכל לשלוט בכל, קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרים והן שולטין בכם, הה"ד ותרא האשה כי טוב וגו', ראתה דבריו של נחש."

על פי המדרש מתאווה האשה בחטאה לשני דברים:

1. להיות כא-להים יוצרת עולמות.

16 בראשית ג ה.

17 בראשית רבה יט ד.

2. לשלוט באחרים, ולא שאחרים ישלטו בה. תשוקות אלו שהיו מעבר לגבולה, הובילו אותה לעונש - לרע בו לקתה דווקא בנקודות אלו. האשה נענשת בשני עונשים: האחד - "הרבה ארבה עצבונך והרונך, בעצב תלדי בנים"¹⁸ - צער העיבור והלידה. העיבור והלידה הם הזמנים המופלאים בחיי האשה בהם היא כא-להים. "קניתי איש את ה'"¹⁹ אומרת חוה בהיוולד לה בנה הבכור קין. "כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו, אבל בזה שותפים אנו עמו". האשה זוכה ליצור בתוך גופה חיים חדשים, ולהביאם לעולם. יצירת עולם ומלואו. ברגעים אלו היא מתקללת, שלא תחוש בחווייה האדירה הזו, שלא תוכל עוד להתענג בשעת הלידה על זכותה האדירה להיות כא-להים, כי בייסורים ובעיצבון תלקה באותה השעה. כל כך מרובה צערה וייסוריה עד שהיא קופצת ונשבעת שלא תשוב עוד לילד לעולם.²⁰ ומשנהו - "ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך"²¹. נענשת היא בדבר ממנו חששה כל כך, שיהיו אחרים מושלים בה.

חטאו של אדם מתואר במילים קצרות "ותתן גם לאשה עמה ויאכל"²². חטא הוא בכך שאכל פרי נוסף. היו לו כל פירות שבעולם לבד מפרי עץ הדעת, ולא ספק לו, הוא אכל אף פרי זה.

נתקלל האדם, "ארורה האדמה... ואל עפר תשוב"²³. מעתה ואילך צריך הוא לעמול קשה למאכלו. לא יוכל עוד לטייל בגן עדן וליהנות ללא עמל ויזע מפרי עץ הגן המצוי בשפע. למעשה, זו קללה רחבה יותר, הטומנת בחובה את אחת הרעות המרכזיות המטרידות את מנוחתו של האדם. עמל ודאגת הפרנסה. הפרנסה היא המדידה את שנתם של אנשים בלילות, ועליה הם מזיעים ויגעים ביום.

עולה מכאן שכולם נוגעו במקומות בהם לא הסתפקו באשר ניתן להם. אנו זרעם, קיבלנו כבר בירושה רעות רבות שאינם תלויות בנו. אך גם כך, בידי האדם נתון מרבית טובו ואושרו.

18 בראשית ג טז.

19 בראשית ד א. ורש"י שם.

20 נידה לא ב.

21 בראשית ג טז.

22 בראשית ג ו.

23 בראשית ג יז-כ.

לסיכום

מפרשת בראשית למדנו, שרעות רבות המצויות בימינו אשר אינן בשליטת האדם - תולדתם במעשי האדם. מהם נלמד לא להוסיף על עצמנו רע, בדברים שהם בשליטתנו, ולא להיכנס למשברים מרצון.

נסיים בנימה אופטימית. בימינו אלו, עם התחלת הגאולה, הולכות ומוסרות קללות חטא אדם וחווה. תוחלת חיי האדם גדלה, ועמה המוות הולך ונדחה. צער ההריון והלידה הולך ופוחת עם התקדמות הרפואה ונטילת משככי הכאבים. "נשותינו חשובות הן"²⁴. עמל הפרנסה הולך וקל מאז המהפכה התעשייתית. לא עוד אנשים העובדים בפרך, מילדות ועד שיבה חמש עשרה שעות ביום, כי אם עבודה רק בחלק מן היום, ולא בכל שנות חיי האדם.

בטוחים אנו שכשם שהעננים השחורים הללו הולכים ונמוגים, כך יכול נוכל לעננים הקלים של הרע התלויים בנו. נלמד כולנו לשמוח בחלקנו, לקום בבוקר, לחייך לקרני השמש המחייכות ומלטפות, ליום חדש של עמל, יצירה ועבודת ה'.

עם ישראל שב מגלות ארוכה וחשוכה. הוא שב מלא משברים פסיכולוגיים. לא ביום אחד נשוב לשמחת הנעורים שלנו. אך בטוחים אנו שבוא יבוא היום הנפלא בו נשמח בעצמנו ובכוחות שה' נתן לנו.

"כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוחך להרגיעו ישראל"²⁵.

"טוב ה' לקווינו לנפש תדרשנו" - נדרשנו וייטב לנו.

24 מגן אברהם, אורח חיים תעב, ד.

25 ירמיהו לא א.